

Практичне заняття 4. Образи можновладців у трагедіях В. Шекспіра та ренесансний титанізм. (2 години)

План

1. Постать В. Шекспіра та розвиток ренесансного театру.
2. Трагедії у контексті творчого доробку В. Шекспіра.
3. Поняття про ренесансний титанізм та специфіка його переосмислення у трагедіях В. Шекспіра: загальний огляд.
4. Гамлет та поняття «гамлетизм».

Література:

1. Ренесансний титанізм та його прояви. Культурологія: теорія та історія культури: навч. посібник/ за ред. І. І. Тюрменко, О.Д. Горбула. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. URL: <http://www.info-library.com.ua/books-text-1144.html>
2. Торкут Наталія. Гамлетизм: українська версія (пролегомени до дискусії) URL: <http://shakespeare.in.ua/uk/torkut-natalija-gamletizm-ukrainska-versija-prolegomeni-do-diskusii/>
3. Торкут Н. М. Трагічне крещендо Шекспірової музи. *Шекспір В. Трагедії*. Харків: Фоліо, 2004. С. 9-13, 22-33.
4. Торкут Н. М. Відродження. *Лексикон загального та порівняльного літературознавства*/за ред. А.Волкова, О.Бойченка, І. Зварича та ін. Чернівці: Золоті литаври, 2001. С. 94-98.
5. Гамлет [Кінофільм]/ Реж. Кеннет Брана ; в ролях: Кеннет Брана, Кейт Уінслет, Девід Блер, Брайан Блессід, Річард Аттенборо; Castle Rock Entertainment. – Фільм вийшов на екрани у 1996 р.
6. Шекспір В. Гамлет [переклад Л. Гребінки]. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=2>

ЗАВДАННЯ

Готуючись до семінару, необхідно:

- **ознайомитися** з науковими працями, присвяченими висвітленню відповідних питань (див. джерела зі списку літератури № 1-4) та **підготуватися** до усного опитування;
- **прочитати** текст трагедії «Гамлет» В.Шекспіра або **переглянути** кіноверсію трагедії «Гамлет» В.Шекспіра (режисер К.Брана) та **виконати** наступні завдання (див. додаток А);
- **виконати завдання** щодо визначення провідних рис гамлетизму (див.додаток Б);
- **підготуватися** до рольової гри «Справа Гамлета, принца Датського» та дискусії щодо відповідальності державця за власні вчинки (див. додаток В).

Додаток А

Прочитайте трагедію «Гамлет» В. Шекспіра (<https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=2>) або перегляньте запропоновану К. Брана кіноверсію та виконайте запропоновані завдання:

1. Внесіть основних претендентів на королівський престол Данії у таблицю:

Ім'я	Стать, походження/ статус	Правомірність зазіхань на владу	Вчинки, спрямовані на отримання/ утримання влади

2. Практично всі персонажі помирають у ході боротьби за владу, тож заповніть таблицю на основі тексту:

Персонаж (ім'я, статус)	Яким чином помирає/ хто вбиває	Причетність/ непричетність Гамлета до конкретної смерті

3. Подумайте над поведінкою Гамлета: чи є він справді божевільним? Наведіть аргументи «за» чи «проти». Хто ще у творі був божевільним?

4. Поміркуйте над тим, чи мав Гамлет справді право мститися? Чому він вагається?

5. Зверніть увагу на монологи Гамлета. Перерахуйте питання, які його хвилюють.

Додаток Б.

1. Прочитайте уривки зі статті (Торкут Наталія. Гамлетизм: українська версія (пролегомени до дискусії) URL: <http://shakespeare.in.ua/uk/torkut-natalija-gamletizm-ukrainska-versija-prolegomeni-do-diskusii/>)

2. Заповніть наступну таблицю:

Позитивні риси гамлетизму	Негативні риси гамлетизму	Риси, які необхідні державцю при виконанні обов'язку	Риси, які заважають державцю виконувати свої обов'язки

Останнім часом у фокус наукових дискусій усе частіше потрапляє гамлетизм – один із ключових концептів гамлетівського дискурсу XIX–XX століть. У повсякденному мовленні поняттям «гамлетизм» послуговуються, коли йдеться про особливий тип людської поведінки, що позначений превалюванням розмислів над вчинками. У довідниковій літературі під гамлетизмом пропонується розуміти «безкінечні міркування, роздумування, нездатність зважитися на якийсь вчинок»⁴, «постійні сумніви»⁵ або

«нерішучість, придушення волі рефлексією»⁶. Відомий радянський режисер Г. Козінцев – тонкий знавець і талановитий інтерпретатор Шекспірових трагедій – ще у 1960-ті роки писав: **«За сучасними уявленнями гамлетизм означає сумніви, коливання, роздвоєння особистості, переважання рефлексії над волею до дії. Так роз'яснює це поняття енциклопедія, і таким ми звикли його сприймати, не задумуючись глибоко над його справжнім значенням. Однак і саме поняття, і кожне з явищ, що об'єднані ним, у різні часи зумовлювалися різними суспільними причинами та мали свій характер»⁷**.

Генетичний зв'язок гамлетизму з образом головного героя шекспірівської трагедії є аксіоматичним, однак характер кореляції цього поняття, семантика якого неодноразово змінювалася навіть у просторі однієї національної культури, з іманентною сутністю енігматичного Шекспірового протагоніста все ще залишається нез'ясованою. Крім того, існує певна плутанина, спровокована синонімічним вжитком низки лексем (гамлетизм, гамлетіанство, гамлетизування, гамлетоманія, гамлетівський код, гамлетівський концепт та ін.), що є похідними від антропоніму *Гамлет*.

...

У випадку з лексемою «гамлетизм» маємо ситуацію, коли її вживання у різних контекстах іноді реалізує ті смислові значення, що є суттєво відмінними (філософічність – споглядальність – тотальна розчарованість – відраза до життя – нездатність на вчинок – схильність до суїциду тощо) чи навіть діаметрально протилежними (усвідомлення трагізму буття і зумовлене ним стоїчне протистояння злу – нездатність на вчинок, детермінована слабкістю духу, істеричністю натури або браком волі) тим значенням, які зафіксовані у тлумачних словниках.

Слід зауважити, що до формування смислового поля поняття «гамлетизм», чия історична семантика виявляється доволі мінливою, долучилися не лише критики та дослідники творчості В. Шекспіра, але і численні митці, які вступали у творчий діалог з англійським генієм. При цьому одні інтерпретатори вбачали у гамлетизмі інваріантну сутність художнього образу протагоніста шекспірівської трагедії (Й.В. Гете⁹, С.Т. Колрідж¹⁰, Г. Мелвіл¹¹), інші – соціальне явище, що виникло внаслідок усвідомлення певним типом людей суголосності своїх умонастроїв зі світовідчуттям Гамлета як літературного персонажа (Ф. Фрейліграт¹², Г. Гервінус¹³, В. Гезліт¹⁴, І. Тургенєв¹⁵, Р.В. Емерсон¹⁶). Лексему «гамлетизм» традиційно вживають і на позначення особливого психологічного стану людини, який характеризується чи то «роз'єднанням думки і волі» (А. Шлегель¹⁷, Л. Тік¹⁸), чи то схильністю до абсолютизації негативних аспектів буття (В. Гаршин¹⁹, П. Валері²⁰, М. Арнольд²¹), чи то хворобливою меланхолією, що спричинена відразою до зовнішнього світу (Е. Дауден²², А. Чехов²³, А.С. Бредлі²⁴). Іноді гамлетизм асоціюється також із надмірною рефлексивністю або глибокою філософічністю,

які негативно впливають на здатність людини до активної дії (Ф. Ніцше²⁵, К. Ясперс²⁶).

У російській дореволюційній критиці, а згодом і в радянському шекспірознавстві сформувалася традиція співвіднесення гамлетизму з образами так званих «зайвих людей», які, по суті, стали колективним літературним портретом цілого покоління російської інтелігенції. Такі люди критично ставилися до оточуючої дійсності, добре усвідомлювали недосконалість світу і людської природи, проте їм бракувало внутрішніх сил, аби активно протистояти злу. Але водночас до когорти тих, хто уособлює гамлетизм, продовжували відносити і літературних персонажів, які за своєю внутрішньою сутністю близькі не до соціально-психологічного типу «гамлетів», що мав місце в російській дійсності та літературі II половини XIX ст., а до протагоніста Шекспірової трагедії.

....

Надзвичайно вагомим внеском у дослідження феномену гамлетизму є ґрунтовна історико-літературна розвідка «Рецепція Гамлета»³⁹, опублікована у 1993 році Р.А. Фоуксом – відомим англійським науковцем, одним із фундаторів Шекспірівського інституту в Стретфорд-на-Ейвоні. У ній автор крок за кроком простежує непросту історію взаємозв'язків між інтерпретаціями образу шекспірівського Гамлета, здійснюваними у різних площинах (театральній, літературно-критичній, науковій, суто мистецькій), та життям європейської культури в найширшому сенсі. Енциклопедизм і висока ерудиція допомагають Р.А. Фоуксу створити цілісну панораму репрезентацій гамлетівської інтертекстуальності в мистецтві XIX–XX століть, а письменницька інтуїція дозволяє йому виявити контактено-генетичний резонанс між тими артефактами, подіями соціально-політичного і мистецького життя, а також фактами літературного побуту, які, на перший погляд, здаються малопов'язаними. Цікавою і доволі переконливою, зокрема, є теза про те, що формування концепту гамлетівських зволікань із помстою, котрий багатьма сприймається як ядро художнього образу протагоніста і навіть як центральний нерв усієї Шекспірової трагедії, відбувалося внаслідок парадоксального поєднання різнохарактерних за своєю природою тенденцій. До них науковець відносить наступні:

– типову для XVIII ст. театральну практику скорочування тексту п'єси, через що іноді деякі персонажі (приміром, Фортінбрас або Гораціо) на сцені могли взагалі не з'являтися;

– деконструкцію «ренесансних уявлень про ідеального придворного як людину дії»;

– зміни у ставленні соціуму до особи державця, що зумовлювалися соціально-політичною атмосферою початку XIX ст.;

– посилення уваги до внутрішнього світу особистості, що було суголосне духові доби Романтизму.

Усе це, на думку Р.А. Фоукса, призвело до того, що «в Німеччині та і у Франції Гамлет починає сприйматися як схильна до розмислів у пошуках ідеалу людина, що потрапила в пастку світу, який вимагає дії, або ж як шляхетний, здатний на вчинок герой, якого відразу до оточуючого світу сповнила гіркотою та зробила слабким (неспроможним цей вчинок здійснити)»⁴⁰.

Таке розуміння літературного персонажа набуло значного поширення та сприяло народженню терміна «гамлетизм». Він мав чималий спектр значень, що пов'язані між собою і укорінені в образі Гамлета – людини зі шляхетними намірами, які вона не здатна реалізувати, вона занадто багато говорить, але неспроможна чогось досягти, вона схильна до меланхолії та сповнена відрази до зовнішнього світу⁴¹. Принциповою відмінністю лексеми «гамлетизм» від прикметника «фальстафівський» чи іменника «мікоберизм» є, на думку вченого те, що перший має відношення не стільки до рис характеру чи особливостей стилю, скільки до того потужного резонансу, що був спричинений сукупністю ідей, запозичених із художнього образу, вилученого із шекспірівської п'єси⁴². У літературі існують десятки персонажів, які тією чи іншою мірою подібні до Гамлета. Причому, кожен із них актуалізує певні складові гамлетичного комплексу: чи то хворобливу меланхолійність (поети-символісти), чи то непереборну відразу до життя (Ф. Ніцше), чи то потяг до самозаглиблення (А. Чехов) або небуття (П. Валері).

...

... образ Гамлета можна розглядати як гетеросимволічний конструкт, що формується на перетині декількох образів-символів:

- трагічного героя, на якого покладено непосильну місію;
- посланця небес (minister of God)⁵⁸, що покликаний відновити гармонію та виправити час;
- цапа-відбувайла, який приноситься в жертву заради очищення хворого суспільства від скверни⁵⁹;
- рефлектуючого інтелектуала, що розмірковує про тлінність усього земного;
- філософа, який втілює тугу за трансцендентним;
- розчарованого у коханні чоловіка, що зневірився у жіночій природі.

Додаток В.

Ознайомтеся із статтею В. Абарінова. (<https://www.svoboda.org/a/394509.html>) та підготуйте свої аргументи «за» та «проти» Гамлета щодо його ставлення до підлеглих та причетності до переходу влади до іноземця.